

SENDİKAL MÜCADELE VE TÜKETİM KOOPERATİFÇİLİĞİ

Bugün grevlerin başarıya ulaşabilmesinin yolu, grev dışı yasal mücadele yollarının ve işçiler arasındaki dayanışmanın geliştirilmesidir. İşçiler arasındaki dayanışmanın gerçekleştirilme yollarından biri tüketim kooperatifleri aracılığıyla grevdeki işçiye veresiye satış yapılması veya bağışta bulunulmasıdır.

Sendikacılık hareketi Türkiye'de ve diğer kapitalist ülkelerde sermayenin sürekli ve sistemli bir saldırısıyla karşı karşıyadır. Bu saldırı, sendikacılık hareketini işçi sınıfının geniş kesimlerinin desteğini alabilmesi için yeni mücadele yollarını ve yöntemlerini gündeme getirmesini zorunlu kılmaktadır.

Türkiye'de bu açıdan ele alınması gereken konulardan biri, sendikacılık hareketi ile işçi tüketim kooperatiflerinin ilişkilerinin geliştirilmesi ve kooperatif hareketinin işçi sınıfının mücadelesinde daha sistemli bir biçimde kullanılabilmesidir.

İşçilerin kurdukları kooperatifler içinde sendikal mücadele açısından en önemlisi tüketim kooperatifleridir. Konut kooperatiflerinin işlevleri ve ömürleri sınırlıdır. Yardımlaşma sandıkları da sınırlı görevler yerine getirirler. Halbuki işçi tüketim kooperatifleri, günümüzün gereksinimlerine uygun işletildiği takdirde, sendikal mücadeleye önemli katkılarda bulunabilir.

Türkiye'de işçilerin gereksinimlerinin işyerinde kurulan satış birimlerinden karşılanması geleneği oldukça eskidir. 1936 yılında kabul edilen İş Kanunu, işçilerin bu yolla ikinci bir sömürüye maruz kalmalarını önlemek amacıyla işyerlerinde "ekonomalar"ın açılmasını İktisat Vekaleti'nin iznine bağlamıştır. (3008/M.27). Birçok kâinu kuruluşunca ekonomalar açılmış ve özellikle ana yerleşim birimlerinden uzak yerlerde işçinin bir de ticaret yoluyla sömürülmesi önemli ölçüde engellenmiştir.

Yıldırım KOÇ

Ekonomaların olmadığı işyerlerinde ise işçiler arasında tüketim kooperatifleri kurma eğilimi özellikle büyük kentlerde ortaya çıkmıştır. Bazı işyerlerinde bu alandaki örgütlenme resmi bir nitelik kazanmamış, işçilerin topluca mal satın almaları veya işverenin verdiği bir mekanda küçük çaplı kooperatifler olarak kalmıştır.

Bazı işyerlerinde ise işçi tüketim kooperatifleri resmen kurulmuştur. Bunların bir bölümü sendikalar öncesinde kurulmuş ve hatta sendikaların kurulup güçlenmesine yardımcı olmuştur. Bir bölümü ise sendikalaşma sonrasında ve genellikle de sendikaların veya sendikacıların desteğiyle ve öncülüğünde kurulmuş ve etkinliğini artırmıştır. Tüketim kooperatiflerinin geliştirilmesine bilinçli ve sistemli bir politika çerçevesinde yaklaşan bir sendika Ges-İş olmuştur.

İşçi Tüketim Kooperatiflerinin Genel Yararları

İşçi tüketim kooperatifi, üyesine kalitesine güvenilir malı ucuza ve parası sonra ödenmek üzere satar. **Amaç kar değil, üyelerin gereksinimlerinin karşılanmasıdır.** Kooperatif bu yaklaşımla başarılı bir biçimde işletilirse, kapitalizmi aşmanın zeminini hazırlayan araçlardan biri haline getirilebilir.

Bazı işverenlerin tüketicileri aldatma yollarından biri, sattıkları malların kalitesini kontrollü bir biçimde düşürmektir. Böylece malların maliyetleri azaltı-

lır ve kullanım süreleri kısaltılarak daha fazla tüketilmeleri sağlanır. Ayrıca rakamlar aracılığıyla tüketiciler aldatılabilir ve kar amacına dönük üretimin gereksinimlerine göre yönlendirilir. Tüketim kooperatifleri bu konularda çalışmalar yapabilir, işçiler arasında tüketici bilincinin gelişmesini sağlayabilir ve çeşitli markalar arasında daha sağlıklı tercihler yapabilir. Böylece işçilerin tüketim alışkanlıklarının tekeli işletmelerin reklamlarıyla oluşturulması ve biçimlendirilmesi bir ölçüde de olsa engellenmiş olur.

Sendikadaki örgütlülükle sağlanan toplu sözleşme zamları, işçi tüketim kooperatifleri aracılığıyla daha etkili bir biçimde değerlendirilebilir. Fiyatların yüzde 10 oranında düşürülmesi, toplu sözleşme zammının kaba bir hesaplama yüzde 10 daha fazla olması anlamına gelir.

İşçinin tüketim kooperatiflerinden veresiye alışveriş yapabilmesi, onun mahalle bakkalına bağımlılığını ve bakkal tarafından eksik gramaj veya borcu fazla yazma gibi yollardan aldatılmasını engeller.

Tüketim kooperatifi ilk aşamada esnafı aradan çıkarır. Toptancı tüccarın aradan çıkarılabilmesi için kooperatifin mal alımlarının oldukça çok miktarda olması gerekir. Bu da kooperatif birliklerini gündeme getirir. Kooperatif birliklerinin yapacağı toplu alımlar, toptancı tüccarı da aradan çıkararak, ihtiyacın karşılanması amacıyla yapılan ticaretin hacmini genişletir. Ancak özellikle tekeli işletmelerin karının azaltılabilmesi o kadar kolay değildir. İşçi tüketim kooperatiflerinin birliklerde örgütlenmesi, bunların da daha üst düzey birliklerde bir araya gelebilmeleri gerçekleştirilmeden, tekeli işletmelerin karları azaltılamaz. Ancak bu örgütlenme düzeyine ulaşıldığında tekeli sermaye ile pazarlığa oturulabilir. Üretim kooperatifleri ile doğrudan ve uzun vadeli ilişkiler daha rahat kurulabilir ve gerektiğinde doğrudan ithalat yoluna başvurulabilir.

İşçi Tüketim Kooperatifleri Birlikleri

İşçi tüketim kooperatifleri iki ana tür üst örgütlenmeye gidebilir. Bu yapı, sendikal örgütlenmeyi anımsatır. Yerel düzeyde üst örgütlenmeler olduğu gibi, bir işkolunda çalışan işçilerin kurduğu tüketim kooperatiflerinin ülke düzeyinde örgütlenmesi de mümkündür.

Bugün tüketim kooperatifiçiliğinde var olan yapı, 1950'lerin sendikacılık hareketinde mahalli sendika birlikleri ile federasyonları anımsatmaktadır.

Bu iki tür örgütlenmede tüketim kooperatifleri tüzel kişiliklerini korudukları gibi, bir tüzel kişiliğin şubelerine de dönüşebilirler. Örneğin Ankara'daki işçi tüketim kooperatifleri bir yerel birlik kurabilir. Bu kooperatifler kendilerini feshedebilir ve oluşturulan, örneğin Ankara İşçileri Tüketim Kooperatifi'nin şubeleri haline dönüşebilir. Diğer bir seçenek ise Yol-Koop türü örgütlenmelerdir. Yol-İş üyelerinin çeşitli

yörelere kurdukları tüketim kooperatifleri 1979 yılında Yol-Koop adıyla bir birlik yaratmışlardır. Gelecekte Yol-Koop ve üye tüketim kooperatifleri biçimindeki örgütlenmeye son verilir, ülke çapında tek bir kooperatif ve her tarafta onun şubeleri biçiminde bir yeni örgüt modeli geliştirilebilir.

Bu örgütlenme modelleri bugünün koşullarında henüz yeterince tartışılmamıştır.

Bütün bu gelişmeler belki bir gün Türkiye İşçi Tüketim Kooperatifleri Üst Birliği'ne gidebilir. Belki ondan sonraki aşama ise, Türkiye ölçeğinde ve bütün işkollarında çalışan işçileri bünyesinde toplayan bir tüketim kooperatifinin bütün önemli işyerleri ve yerleşim birimlerindeki satış şubelerinin oluşturulmasıdır.

Yeni Koşullar, Yeni Görevler

1980 sonrasında işçi ve sendikacılık hareketi sermayenin sürekli ve sistemli saldırısıyla karşı karşıyadır. Bu koşullarda özellikle işçi tüketim kooperatiflerinin çalışmalarının da sendikal mücadele ile bütünleştirilmesi zorunludur.

Tüketim kooperatifleri, işçilerin ücretlerinin düşen satınalma gücünü biraz artırmada ve sorunların çözüm yolunun örgütlü mücadele olduğunu göstermede kullanılmalıdır.

Tüketim kooperatifleri özellikle inşaat sektöründe sendikal örgütlenmede kullanılmalıdır. Kentlerden uzak şantiyelerde yaşayan işçilerin vurguncu bakkallar tarafından soyulması son derece yaygındır. Bir çok işçi tüm kazancını bu vurguncu bakkala kaptırmakta, ailesine hiç para gönderemediği gibi bir de borçlu kalmaktadır. Sendika destekli ve iyi çalışan bir tüketim kooperatifi sendikal örgütlülüğü güçlendirmektedir.

Sendikal mücadelede giderek artan biçimde kullanılması gereken bir araç, işçilere karşı düşmanca bir tavır koyan işverenlerin ürünlerinin boykot edilmesidir. Bu tüketici boykotlarının işçi tüketim kooperatifleri aracılığıyla sürdürülmesi bu mücadele yöntemini daha etkili kılacaktır.

Sendikaların mali kaynakları (çeşitli nedenlerle) oldukça sınırlıdır. Grevler sırasında sendikaların ödediği grev yardımı ile gereksinimlerin karşılanabilmesi genellikle planlıdır. İşçi tüketim kooperatiflerinin güçlü olması grev sırasında üyelere veresiye satış yaparak temel gereksinimleri karşılaması, grevlerin başarı şansını artırmaktadır.

1980 sonrasında çalışma mevzuatında yapılan değişikliklerle grev hakkı iyice kısıtlanmış ve sendikaların birbirlerine maddi yardımları bulunmaları engellenmiştir. Bugün grevlerin başarıya ulaşabilmesinin yolu, grev dışı yasal mücadele yollarının ve işçiler arasındaki dayanışmanın geliştirilmesidir. İşçiler ara-

sındaki dayanışmanın gerçekleştirilme yollarından biri tüketim kooperatifleri aracılığıyla grevdeki işçiye veresiye satış yapılması veya başta bulunulmasıdır.

Bugün Türkiye'de memur ad altında çalıştırılan 1.7 milyon dolayında emekçinin çok büyük bir bölümü gerçekte işçidir. Bu insanların sendikalaşmaları yasaktır. İşçi statüsünde çalışan işçilerin memur statüsünde çalışan işçilerle, işsiz kalan işçilerle ve emekli olan işçilerle ortak örgütlenmelerinin en önemli olanlarından biri tüketim kooperatifleridir.

Sermayenin Çabaları ve AAFLI (Asya-Amerika Hür Çalışma Enstitüsü)

Sermayede tüketim kooperatiflerinin sendikal mücadeledeki önemini kavramıştır. Sermayenin işçi tüketim kooperatiflerinin güçlenmesine ve sendikal mücadeleye önemli katkılarda bulunmasına engel olma çabası iki alanda sürdürülmektedir.

İlk alan doğrudan saldırıdır. 1983 yılında kabul edilen 2821 sayılı Sendikalar Yasası ile sendikaların üyelerinin kurdukları tüketim kooperatiflerine ve verebilecekleri destek azaltılmıştır. Yüksek Hakem Kurulu ise 1980-83 dönemindeki çalışmalarını sırasında, toplu sözleşmelerinde işçi tüketim kooperatiflerinin güçlendirilmesine katkıda bulunacak birçok hükmü toplu iş sözleşmelerinden çıkarmıştır.

Sermayenin bu alandaki ikinci saldırısı AAFLI kanalıyla sürdürülmektedir. Yerli ve yabancı sermaye, işçi tüketim kooperatiflerinin gelişimini kontrol altına almak ve bunları içi dış ederek gerçek işlevlerini sınırlamak doğrultusunda AAFLI aracılığıyla sistemli bir çalışma sürdürmektedir. AAFLI'nın diğer alanlardaki çalışmaları oldukça teşhir olmuştur, ancak işçi tüketim kooperatifçiliği konusundaki faaliyetleri kamuoyunda yeterince bilinmemektedir.

AAFLI ile Türkiye'de işçi tüketim kooperatiflerinin ilişki kurabilmesinin sorumluluğu yine Türk-İş'tedir. Türk-İş ile AAFLI bu alanda da tam bir işbirliği içindedirler.

AAFLI önce Ankara Tükobirlik'i destekledi. Ankara Tükobirlik 1975 yılında Ankara ve civarındaki 7 tüketim kooperatifi tarafından kurulmuştur. Bu birliğe 1978 yılında Türk-İş Kooperatifler Fonu'ndan (AAFLI'dan) 1 milyon liralık işletme kredisi sağlandı. 1979 yılına kadar Ankara Tükobirlik'in ortak kooperatif sayısı daha arttı.

Ankara Tükobirlik, Türk-İş ve AAFLI'nın teknik ve mali yardımını alan ilk tüketim kooperatifleri birliğidir. Bu kuruluş 1980 yılından itibaren geriledi. 1982 yılında ise faaliyetini tümüyle durdurdu. Birliğin genel müdürünün maaşı AAFLI tarafından ödeniyordu. AAFLI'nın küçümsenemeyecek para desteğine rağmen bu proje başarısızlıkla sonuçlandı. Belki de istenilen, işçilerin kendi örgütlü güçlerine olan güven-

ni sarsmak için bu tür işçi tüketim kooperatifleri girişimlerinin "desteğe karşı" başarısız olacağı izleniminin yaratılmasıydı.

Ankara Tükobirlik'in üye kooperatifleri de başarı gösteremedi. Birlik'in kurucusu 7 kooperatiften 5'i, sonradan ortak olan 11 kooperatiften 8'i tasfiye oldu.

AAFLI'nın Türk-İş aracılığıyla işçi tüketim kooperatifleriyle kurduğu ilişkiler Ankara Tükobirlik'le sınırlı kalmadı. Aynı yıllarda İstanbul, Samsun, İzmir, Adana, Eskişehir, Konya ve İzmit'te de benzer nitelikte birlikler kuruldu veya faaliyet gösteren birliklerin AAFLI ile bağlantıları sağlandı. Ancak bunlar içinde yalnızca İzmit (Körfez Tükobirlik) ve Eskişehir birlikleri varlıklarını sürdürdü. Diğerleri zamanla tasfiye edildi.

AAFLI ile ilişkili geliştirilen işçi tüketim kooperatiflerinin artık iyice tescil ve teşhir olmuş başarısızlıklarına karşın, Türk-İş'in AAFLI ile bu alandaki ilişkiyi sürmektedir. Türk-İş ile AAFLI birlikte kooperatifçilik eğitimleri düzenlemektedir.

AAFLI'nın işçi tüketim kooperatifçiliği alanına bu kadar ısrarla el atmasının nedenleri arasında yukarıda sayılanlar dışında başka neden de düşünebilir. Sözü edilen birlikler Yol-Koop dışındakileri AAFLI ile bağlantılıdır ve belki de bu nedenle Uluslararası Kooperatifçilik Birliği (ICA) ile ilişkiye girememektedir.

Halbuki Uluslararası Kooperatifçilik Birliği (ICA), dünyanın sosyalist ve kapitalist 69 ülkesinde 513 milyon kooperatif üyesini temsil eden demokratik nitelikli bir uluslararası kuruluştur. ICA'ya Türkiye'den Yol-Koop, Türkiye Kooperatifler Birliği ve Kent-Koop üyedir.

AAFLI'nın Türkiye'deki görevlerinden birini de, işçi tüketim kooperatifleri ICA gibi demokratik bir örgütten uzak tutmak olduğu tahmin edilebilir.

Sonuç

Türkiye işçi sınıfı ve sendikacılık hareketi sürekliliği ve sistemli bir saldırıyla karşı karşıyadır. Bu saldırıya başarıyla karşı koyabilmesinin yollarından biri, işçi tüketim kooperatiflerinin güçlendirilmesi ve yeni koşullara uyan yeni görevleri yerine getirir hale sokulmasıdır. Bunun için işe (a) Türk-İş ile AAFLI'nın bu alandaki ortak çalışmasına son verilmesi, (b) Kooperatif-çi demokrasinin geliştirilmesi, (c) Kooperatiflerin güvenilir ellerde üyelerine gerçekten hizmet eder duruma getirilmesi, (d) Birliklerin ve üst birliklerin kurulması, (e) Sendikalarla işçi tüketim kooperatifleri arasındaki işbirliğinin geliştirilmesi ve (f) uluslararası demokratik kooperatifçilik hareketinin tek temsilcisi olan Uluslararası Kooperatifçilik Birliği ile ilişkilerin kurulup güçlendirilmesi gerekmektedir.